

O jezikoslovnim istraživanjima slavonskih pravnih tekstova XVIII. stoljeća

Kuzmić, Boris

Source / Izvornik: **Nova Croatica : časopis za hrvatsku književnost i kulturu, 2012, 6 [36], 195 - 205**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:378708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

O JEZIKOSLOVNIM ISTRAŽIVANJIMA SLAVONSKIH PRAVNIH TEKSTOVA 18. STOLJEĆA

Boris Kuzmić

U radu se daje pregled jezikoslovnih istraživanja slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća. Fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća uspoređuju se s rezultatima Damjanovićeve jezikoslovne raščlambe Relkovićeve *Kućnika*. Usporedba pokazuje visoku stopu podudarnosti u segmentu “šokačke riči”, tj. osobitosti slavonskih štokavskih organskih idioma, na svim jezičnim razinama.

Ključne riječi: Slavonija, pravni tekstovi, 18. stoljeće

I.

UVOD

U radu koji slijedi opisat će se jezikoslovna istraživanja slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća. Primjeri koji se navode u tekstu ekscerpirani su iz triju radova – Marije Znika (1973) i Stjepana Sekereša (1979, 1981) – a nose kratice U (*Urbar za Slavoniju*), GP (*Gradski protokoli*) i C (*Cehovske isprave*). Primjeri se navode prema izvornoj latiničnoj grafiji, onako kako su zabilježeni u radovima gore navedenih jezikoslovaca. Fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke osobitosti slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća usporedit će se s rezultatima jezikoslovne raščlambe Relkovićeve *Kućnika*

(Damjanović 2004: 119–126). Cilj rada teži utvrđivanju podudarnosti između navedenih djela, poglavito u segmentu “šokačke riči”, tj. osobitosti slavonskih štokavskih organskih idioma.

II.

O IZVORIMA

Urbar cesara Karla VI. kojim se prvi put stalno uređuju odnošaji vlastele i njihovih podanika u Slavoniji i Srijemu (Carolina urbarialis regulatio), u historiografskoj literaturi poznatiji kao Karlov urbar, prvi je objavio 1913. povjesničar Radoslav M. Grujić u 34. knjizi *Starina JAZU*. U navedenoj je ediciji objavio tridesetak dokumenata, tada čuvanih u Mitropoljsko-patrijaršijskome arhivu u Srijemskim Karlovcima i u Eparhijskome arhivu u Pakracu, koji mogu poslužiti kao građa za istraživanje slavonske kulturne povijesti 18. stoljeća. Za povjesničare taj je tekst iznimno važan jer radi se o prvome carskom urbaru koji je izdao tiskom austrijski car Karlo VI, otac Marije Terezije, u Beču 22. svibnja 1737., zbog izrazitih potreba da se uredi loši odnosi između slavonskoga plemstva i njihovih podanika. Njime je seljaštvo trebalo biti u boljem položaju, ali je njihov položaj postao još teži imajući u vidu da se s tim odlukama nije slagala većina slavonskoga plemstva. Ti su odnosi prisilili caricu Mariju Tereziju da 1755. donese privremeni urbar za Hrvatsku, a godinu dana kasnije i za Slavoniju koji su imali snažniju provedbenu snagu i jače sankcije za prekršitelje zakona. Odluke Karlova urbara nisu zaživjele u praksi, ali su potakle kasnije nastajanje pravednije urbarijalne regulative. Prije stotinjak godina tekst Karlova urbara tiskao je Radoslav Grujić (1913: 267) na temelju primjerka iz Eparhijskoga arhiva u Pakracu, a pedesetih godina prošloga stoljeća zaslužni slavonski povjesničar Josip Bösendorfer (1950: 193) objavljuje isti tekst na temelju primjerka iz Arhiva virovitičke županije. Bösendorfer je u jednom ranijem radu obavijestio čitatelje da se u Arhivu virovitičke županije čuvalo nekoliko primjeraka Karlova urbara (Bösendorfer 1931: 244). Građa Arhiva virovitičke županije, u kojoj je bilo nekoliko sačuvanih primjeraka Karlova urbara, predana je 1937. Državnome arhivu u Zagrebu (danas: Hrvatski državni arhiv) i čuva se pod signaturom HR-HDA-33. Tiskani tekst Karlova urbara čuva se i u inozemnim knjižnicama, poglavito u Beču (Universitätsbibliothek) i Budimpešti (Magyar országos levéltár, fond *Sclavonische Cameral Oberdirection*).

Najstariji osječki gradski protokoli na hrvatskome jeziku potječu iz 18. stoljeća. Stariji gradski dokumenti na hrvatskome jeziku nestali su za vrijeme vladavine Osmanskoga Carstva ili su kasnije spaljeni. Zapisnici pisani hrvatskim jezikom nalaze se u sljedećim knjigama: *Knjizi zapisnika općine Donji grad (Essegger Unter Warosher Conceptbuch..., 26.1.1742.–4.6.1751, 562 stranice, gotovo svi dokumenti pisani su njemačkim ili latinskim jezikom, na hrvatskome jeziku sačuvano je sedam zapisnika, a najstariji je datiran 27.3.1747.)*, *Knjizi zapisnika općine Gornji grad (Ober Essegger Stadt Rätthliches Prothocoll von A 771 bis 15ten Juny 1773, 27.10.1771.–15.6.1773, 138 stranica, gotovo svi dokumenti pisani su hrvatskim jezikom, a najstariji je datiran 27.10.1771., desetak zapisnika pisano je njemačkim i rjeđe latinskim jezikom)* i *Knjizi zapisnika općine Gornji grad (Ober Essegger Stadt Rätthliches Prothocoll von 26^{en} Novembris 1773 bis 29 Marty 1776, 27.10.1771.–15.6.1773, 223 stranice, gotovo svi dokumenti pisani su njemačkim i rjeđe latinskim jezikom, na hrvatskome jeziku sačuvan je samo zapisnik datiran 8.10.1773.)*. Najstariji osječki gradski protokoli čuvaju se u Državnome arhivu u Osijeku u fondovima HR-DAOS-3 i HR-DAOS-4.

Unutar Dokumentarne zbirke Muzeja Slavonije čuvaju se osječke cehovske isprave iz 18. stoljeća (privilegiji cehova, cehovske majstorske knjige, svjedodžbe) uglavnom pisane njemačkim ili latinskim jezikom. Najstariji osječki, a vjerojatno i slavonski privilegiji cehova, bili su *Privilegij ceha krznara, kožara i sedlara* (1710) i *Privilegij terzijsko (krojačko)-gumbarskoga ceha* (1713). Prvi je pisan latinskim jezikom i čuva se pod inventarnim brojem P-1080. Drugi je pisan hrvatskim jezikom, štokavskom ikavicom, kako su pisani i ostali pravni spisi na hrvatskome jeziku u Osijeku iz 18. i prve polovine 19. stoljeća. Potonji privilegij sadrži dvadeset pet članaka na devetnaest stranica, a čuva se pod inventarnim brojem P-1079. *Privilegij lončarskoga ceha* (1759.) prepisan je, tj. preveden s latinskoga ili njemačkog originala na štokavsku ikavicu, sadrži trinaest članaka na osamnaest stranica, a čuva se pod inventarnim brojem P-1082.

Cehovska majstorska knjiga za kovače i kolare (1710–1842) pisana je njemačkim jezikom, ali važna je zbog toga što sadrži dvadesetak hrvatskih imena i prezimena. Čuva se u Državnome arhivu u Osijeku pod signaturom HR-DAOS-392 Ceh kovača i kolara Osijek.

Na prijelazu 18. u 19. stoljeće u Osijeku je zabilježeno čak osamnaest privilegija raznih cehova – postolara, čizmara, užara, lađara, gumbara, *terzija* (seoskih krojača), bačvara, kožara, pećara, lončara, zlatara, mesara, brijača,

krojača, bravara i stolara, krznara i remenara, kovača i kolara i zidara i tesara.

III.

JEZIKOSLOVNA ISTRAŽIVANJA SLAVONSKIH PRAVNIH TEKSTOVA 18. STOLJEĆA

Prva moderna, detaljna i pouzdana jezikoslovna istraživanja slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća utemeljena su prije četrdesetak godina kada se objavljuju jezične raščlambe *Urbara cesara Karla VI. kojim se prvi put stalno uređuju odnošaji vlastele i njihovih podanika u Slavoniji i Srijemu* (1737) autorice Marije Znike (1973) i najstarijih osječkih gradskih protokola autora Stjepana Sekereša (1979). Osamdesetih se godina prošloga stoljeća objavljuju rezultati istraživanja jezika osječkih cehovskih isprava (Sekereš 1981), a od tada do danas vlada stagnacija u jezikoslovnoj obradi slavonskih pravnih spomenika. Povjesničar Ive Mažuran (1965: 1) za takvu pojavu daje djelomično objašnjenje:

“Istraživanje prošlosti Slavonije [...] znatno je otežano jer je gotovo sva starija arhivska građa uništena. Ako se kojim slučajem negdje ponešto i sačuvalo to su ili pojedinačna, ili manje skupine dokumenata koji svojim sadržajem predstavljaju u najvećem broju tek drugorazredne historijske izvore. Jedini izuzetak čini sačuvana građa nekadašnjih vlastelinstava sa sjedištem u Valpovu i Vukovaru. Ovaj nedostatak izvora odnosi se u prvom redu na period iza turske okupacije do 1745. godine, odnosno do obnove županijskog uređenja u Slavoniji. Međutim, iako je građa županija uglavnom sačuvana i koncentrirana u Arhivu Hrvatske u Zagrebu [danas: Hrvatski državni arhiv, op. a.], iako ona sadrži i priloge spisa i iz ranijih godina, nema podataka koji se odnose na ovaj period. Za kompleksna historijska istraživanja ovog razdoblja bile bi prije svega od posebne važnosti arhive nekadašnjih gradskih općina, ali su nažalost u ratnim vrtlozima i one potpuno propale. U pomanjkanju vrednijih izvora prisiljeni su stoga istraživači Slavonije i njenih kulturno-političkih centara služiti se i onom građom koja tek pruža samo fragmentarna saznanja o pojedinim događajima i tokovima historijskih zbivanja.”

Osim nedostatka izvora, povjesničarima i filolozima kronično nedostaje onih radova koji objavljuju sačuvanu izvornu arhivsku građu, makar u izvornoj latiničnoj grafiji. Taj nedostatak uskoro će nadoknaditi posvemašnja digitalizacija kojom je započela nova era u objavljivanju arhivske građe. Kada se ona provede u svim hrvatskim knjižnicama, muzejima i arhivima,

ali i crkvenome knjižnom fondu koji je još uvijek hermetičan, tada će se javiti više jezikoslovnih radova utemeljenih na starim pravno-ekonomskim izvorima.

Za jezik *Urbara* Znika (1973: 240) ističe da je riječ o slavonskoj štokavskoj ikavici što govori u prilog tezi da je austrijska vlast konačno “počela voditi računa o tome na kojem će jeziku komunicirati sa širokim slojem stanovništva.” Autorica je prepoznala utjecaj mađarskoga i latinskog jezika u pravopisu, a njemački je utjecaj razvidan na planu leksika i sintakse. Glavni dio Znikina jezikoslovnog istraživanja tiče se otkrivanja fonetskih i fonoloških, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih razlika između jezika *Urbara* i hrvatskoga standardnog jezika. Te su nam razlike važne jer otkrivaju osobine ondašnjega slavonskog (ikavskog) dijalekta. Na kraju rada autorica je zaključila da su autori *Urbara* nastojali izbjegavati stare oblike i lokalizme te pisati jezikom koji nije samo razgovorni jezik manjega područja ili čistim jezikom puka, nego nekom vrstom književnoga jezika. Ovdje štokavski ikavski književni jezik prodire i u spise pravnoga karaktera jer je austrijska vlast morala upotrijebiti upravo takav tip jezika kao najprošireniji i najprihvaćeniji u Slavoniji. Prema istraženim jezičnim osobitostima tekst *Urbara* pridružuje se ostalim djelima iz istoga razdoblja kao korisna obavijest o kontinuitetu hrvatskoga standardnog jezika.

Sekerešova jezična raščlamba najstarijih osječkih gradskih protokola pouzdana je i iscrpna – autor je napisao poglavlje o (pravo)pisanju (latinični sustav ondašnjih gradskih protokola), poglavlje o fonologiji (samoglasnik *a*, samoglasnik *jat*, samoglasno *r*, suglasnik *h*, suglasnik *l*, suglasnik *j*, *z*ijev, jednačenje suglasnika po zvučnosti, sibilizacija, zamjena glasova, gubljenje glasova, dodavanje glasova), poglavlje o morfologiji (imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, infinitiv, prezent i perfekt glagola, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni, pasivni glagolski oblici, prilozi, prijedlozi, veznici), poglavlje o sintaksi (nezavisnosložene rečenice, zavisnosložene rečenice, uporaba infinitiva, prezenta i perfekta, red riječi) i rječnik s onim riječima koje se po obliku razlikuju od istih riječi u hrvatskome standardnom jeziku i onih koje se više ne upotrebljavaju u slavonskome dijalektu. Raščlamba je pokazala da su protokoli pretežito pisani prema načelima fonološkoga pravopisa (uz rijetke primjere etimološkoga pisanja), gotovo sasvim s ikavskim izgovorom *jata* (uz rijetke ekavske i jekavske zamjene), s pretežito mlađim oblicima (uz starije oblike, npr. D mn. *sinovom*, L mn. *po livada* i dr.), s češćom uporabom neokrnjenoga infinitiva, s najčešćom uporabom sastavnih rečenica među nezavisnosloženim rečenicama i izričnih rečenica

s veznikom *da* među zavisnosloženim rečenicama te čestom uporabom perfekta (rjeđe prezenta i infinitiva). Utjecaj njemačkoga jezika najviše se opaža u pravopisu, rječniku i sintaksi, a velika većina germanizama, zabilježenih u ondašnjim gradskim protokolima, upotrebljava se još i danas u govoru starijega osječkog stanovništva. Za jezik najstarijih osječkih gradskih protokola Sekereš ističe da “nije potpuno identičan s jezikom osječkoga stanovništva toga vremena, ali u njemu ima mnogo elemenata tadašnjeg osječkog govora, što možemo zaključiti po tome što još i danas postoje u osječkom govoru mnoge jezične pojave koje su zabilježene u tim zapisnicima.” (Sekereš 1979: 143).

Za jezik osječkih cehovskih isprava Sekereš (1981: 141) kaže da uvelike zrcali stanje ondašnjega osječkog govora, a da je u manjoj mjeri na nj utjecao tadašnji slavonski književni jezik čiji je utjecaj bio nešto jači poslije ilirskoga pokreta. Jezikoslovna rašlamba osječkih cehovskih isprava sadrži ista poglavlja i gotovo iste rezultate istraživanja kao i raščlamba najstarijih osječkih gradskih protokola. Razlike su neznatne – ovdje nalazimo rijetke starije oblike imena s drugim primjerima (D mn. *maistorom*, L mn. *u poslovi*, I mn. *s majstori*; G mn. *knig*, D mn. *udovicam*, L mn. *po kuća*, I mn. *sa ženami*; L mn. *na misti*), od zavisnosloženih rečenica u cehovskim se ispravama najviše upotrebljavaju pogodbene, izrične i atributne rečenice, prezent i infinitiv glagola češće se upotrebljavaju nego perfekt, a u rječniku, osim germanizama, nalazimo i utjecaj mađarskoga i turskog jezika.

IV.

O JEZIKU SLAVONSKIH PRAVNIH TEKSTOVA 18. STOLJEĆA

U opisivanju jezičnih osobitosti slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća istraživači Znika i Sekereš polaze od dviju različitih premisa – Znika (1973) opisuje jezik *Urbara cesara Karla VI. kojim se prvi put stalno uređuju odnošaji vlastele i njihovih podanika u Slavoniji i Srijemu* (1737) ističući samo odstupanja od hrvatskoga standardnog jezika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksikološkoj razini, a Sekereš (1979, 1981) u dvama radovima daje monografski opis jezika osječkih gradskih protokola i cehovskih isprava. Iz njihova jezičnog opisa daju se izvući sljedeći zaključci.

Na fonološkoj razini možemo izdvojiti osobitosti koje su zajedničke svim trima izvorima (U, GP, C), a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, npr. pretežit ikavski refleks *jata – vrime* (U), *nedilje* (GP),

doli (GP), *u potribah* (C), *obid* (C), gubljenje glasa *h* – *rastova* (U), *njiovo* (U), *otio ga* (GP) i *rani* (GP), *od onaki* (C), dodavanje glasova – *k-otomu* (U), *ovakovi* (GP), *jeste* (za 3. l. jd. pz., GP), *s otim* (C), *kotomu* (C), čuvanje nepremetnutih i nejotiranih suglasničkih skupina *jt* i *jd* – *dojde* (U), *dojti* (GP), *doide* (C), rotacizam – *moremo* (U), *more* (GP, C) i čuvanje glasa *l* na kraju sloga – *u dolnjoj Slavoniji* (U), *polnochi* (GP), *Dolnieniu Varossu* (C). Od fonoloških osobitosti koje su zajedničke samo dvama izvorima, a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, izdvajaju se, npr. rijetki ekavski refleksi *jata* – *doneo* (GP), *svedok* (GP), *zapovedi* (C), slogotvorno *r* koje se bilježi kao glasovna sekvencija *er* – *do smerti* (GP), *pervo* (GP), *serp* (C), *pogerde* (C), rijetko čuvanje završnoga *-l* – *prodal* (GP), *odgovoril* (GP), *sudil* (C), uporaba sufiksa *-ov* – *ovakovi* (GP), *kakov* (C), *takova* (C), razjednačivanje suglasnika – *mlogo* (U, C), *pomliom* (C), neprovođenje druge palatalizacije – *u knjigi* (GP), *kavgi* (GP), *dohodki* (C), *uzroki* (C) i depalatalizacija – *dobrovolno* (GP), *privolenjem* (GP), *klucs* (C). Od pojedinačnih fonoloških osobitosti koje čine odstupanje od današnje standardnojezične norme izdvajaju se, npr. gubljenje glasova – *csoika* (GP), *ljudma* (GP), zamjena *h > v / j* – *o suvom kruu* (GP), *iz pechuja* (GP), zamjena *f > p* – *jeptino* (C), zamjena *čn > čm* – *pochme* (GP), zamjena *hv > f* – *prifatiti* (C), *ufatiti* (C), krnji infinitiv – *primit ima* (GP), *dao birtu jasit* (GP), ukidanje zijeve stezanjem samoglasnika – *opsovo* (GP), *poso* (GP) i premetanje palatalnoga elementa – *strainsko* (U), *ne mainka* (U).

Na morfološkoj razini možemo izdvojiti osobitosti koje su zajedničke svim trima izvorima (U, GP, C), a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, npr. stari nastavak u D mn. imenica m. roda – *virnima Privivaoecem* (U), *Matinim Sinovom* (GP), *Maistorom* (C), stari nastavak u L mn. imenica m. roda – *u sviu članci* (U), *u novcsi plati* (GP), *u svima poslovi* (C), stare i analoške nastavke u L mn. imenica ž. roda – *u tužbah* (U), *u našima Državam* (U), *po pravedni Naredba* (U), *po livada* (GP), *po Kucsah* (C), glagolski pridjev trpni tvoren *s -t* – *neuradite zemlje* (U), *činito je bilo* (U), *ostavito* (GP), *Sveršito* (GP), *odredito vreme* (C) i prezent glagola tvoren pomoću *-d-* iz atematskih glagola – *prodadu* (U), *imadu* (U, C), *dadess* (GP). Od morfoloških osobitosti koje su zajedničke samo dvama izvorima, a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, izdvajaju se, npr. stari nastavak u I mn. imenica m. roda – *s novci* (U), *s kmetovi* (U), *zdupliri* (C), stari nastavak u I mn. imenica ž. roda – *Svoima Rukami* (GP), *bravami* (C), stari dvojinjski nastavak u I mn. imenica ž. roda – *svakojakima Richma* (GP), *ricsma* (C), stari množinski oblici zamjenica – *pred nami* (GP), *za*

nimi (GP), *u svojih duchanih* (C), *prid svima svoimi...Maistori* (C), određeni oblici *ovaki* (GP, C), *taki* (GP, C), *onaki* (GP, C), infinitivna osnova koja završava na *-ni* umjesto *-nu* – *metnila* (GP), *poginili* (GP), *brinit se* (C) i *-ve* u navesku – *jurve* (U, GP). Od pojedinačnih morfoloških osobitosti koje čine odstupanje od današnje standardnojezične norme izdvajaju se, npr. A = G za neživo – *Strofa mora platýtý* (GP), stariji nastavak *-e* u L jd. imenica ž. roda – *u Kuchje u Slusbe jest* (GP), nastavak *-(j)om* u I jd. imenica ž. roda na suglasnik – *Mochom i Kripostiom* (C), *nochiom* (C), stari nastavci *-Ø*, *-ov/-ev* u G mn. imenica m. roda – *iz otih Novacz* (C), *nacsinov* (C), stari nastavak u G mn. imenica ž. roda – *davanih Knig* (C), analoški nastavak u D mn. imenica m. roda – *Shegerti* (C), stari i analoški nastavak u D mn. imenica ž. roda – *Udoviczam* (C), *ovima Praviczami* (C), stari nastavak u L mn. imenica sr. roda – *u Szelih* (C), komparativi – *više* (GP), *laglje* (GP), analoški nastavak u I mn. imenica m. roda – *s dvojmj kmetamj* (GP), analoški nastavak u I mn. imenica ž. roda – *nespostenima Richama* (GP), D zamjenice ja – *Mene nista ne dadess* (GP), zamjenička sklonidba posvojnih zamjenica na *-ov*, *-ev*, *-in* – *odvetku nýovom* (GP), *Birta nýegovog* (GP), dvojniski oblik – *tri dni* (U), oblik *jošt* (U) i *-no* u navescima – *gdino* (U), *kakono* (U).

Na sintaktičkoj razini možemo izdvojiti osobitosti koje su zajedničke svim trima izvorima (U, GP, C), a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, npr. mjesto predikata ili dijelova predikata na kraju je rečenice – *Osim toga hoćemo Mi u-Zemlji jedno ugledno i složno vladanje naskoro urediti... i svakomu najbržu pravicu učiniti* (U), *tuxili jessu Chigani Pavela daje Pavel Spanics dao Sokczu iz Sela dosavsi na hataru nassem kobilu oderti* (GP), *Jsta pako Udovicza u takovomu stalissu buducsia Xivot svoi posteno, i Bogoliubno, kako dostoino jest sprovoditi mora* (C), atribut stoji iza imenice – *mloštva Pustainskoga* (U), *do Daljeg provigjenja* (GP), *Ceh ovai Loncsarszki* (C) ili je razvidan utjecaj njemačke sintakse – *da kroz osobite sile nikih Spahia* (U), *ostavio jest* (GP), *Dogodilosse jest* (GP), *pri-veden i prikazan jest* (C). U samo jednome izvoru nalazimo sljedeća odstupanja od današnje standardnojezične norme, npr. u oblicima majestetične množine dolazi zamjenica iza glagola – *zapovidamo Mi* (U), *hoćemo Mi* (U), a prijedlog *suprot* koleba u uporabi između G i D – *suprot različitim činjenja* (U).

Na leksičkoj razini možemo izdvojiti osobitosti koje su zajedničke svim trima izvorima (U, GP, C), a čine odstupanje od današnje standardnojezične norme, npr. uporaba hungarizama – *hardov* (= bure, U), *aldumaš* (= likovo, GP), *koršov* (= zemljani vrč, C), turcizama – *kuluk* (= tlaka, U), *av-*

lija (= dvorište, GP), *obegenisat* (= zavoljeti, poželjeti, GP), *sokak* (= ulica, C) i germanizama – *šinter* (= živoder, GP), *štriker* (= pletač, GP), *sajtluk* (= vrč, mjerica, C), a samo u jednome izvoru nalazimo kalkove prema nje-mačkome jeziku – *neuposlovan* (unbearbeitet, U), *ni po jedan put* (keinmal, U), *ni po jedan način* (keinen Fall, U), *mirokvaritelj* (der Friedensstörer, U).

V.

USPOREDBA S JEZIKOM *KUĆNIKA* JOSIPA STIPANA RELKOVIĆA

Stjepan Damjanović (2004: 119–126) u jezičnoj je raščlambi Relkovićeve *Kućnika* utvrdio koliko je elemenata slavonskoga dijalekta. *Kućnik* je pisan hrvatskim štokavskim književnim jezikom 18. stoljeća, ali Damjanović u njemu nalazi i “šokačke riči” na svim razinama: fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj. Ikavski refleks *jata* (*viditi, na svitu, čovik*), gubljenje glasa *h* (*njiiov, lad, rana*), izostanak skupina *ht* i *hv* (*ktiučii, zaktiva, fatati*), rotacizam (*more*), jednačenje po mjestu tvorbe (*š njim, š njom*), izostanak epentetskoga *l* (*zdravje, pomjivo*) i ukidanje zijeve stezanjem samoglasnika (*poso*) fonološke su osobitosti Relkovićeve “šokačke riči”, tj. stanja u slavonskim štokavskim organskim idiomima. Usporedba s jezikom slavonskih pravnih spomenika iz istoga vremena pokazuje da su gotovo sve dijalektalne fonološke osobitosti i ondje potvrđene (osim primjera s izostankom epentetskoga *l* i s provedenim jednačenjem po mjestu tvorbe). Ono što je zajedničko svim istraženim pravnim izvorima i jeziku Relkovićeve *Kućnika* na fonološkoj razini jesu: ikavski refleks *jata*, gubljenje glasa *h* i rotacizam, a samo djelomično poklapanje nalazimo u izostanku suglasničkih skupina *ht* i *hv* i u ukidanju zijeve stezanjem samoglasnika.

Oblici *noćom, ričjom, čeljadjom* u I jd., oblici *konjma, kokošma* u I mn., padežni sinkretizam u DLI mn. i starije stanje, glagolski pridjev trpni tipa *privarit, udarit* i komparativi tipa *višji, jačji, nižji* i *gorji* morfološke su osobitosti Relkovićeve “šokačke riči”, tj. stanja u slavonskim štokavskim organskim idiomima. Usporedba s jezikom slavonskih pravnih spomenika iz istoga vremena pokazuje da su sve dijalektalne morfološke osobitosti i ondje potvrđene. Ono što je zajedničko svim istraženim pravnim izvorima i jeziku Relkovićeve *Kućnika* na morfološkoj razini jesu: stariji oblici ime-

nica svih triju rodova u D i L mn. i glagolski pridjev trpni tvoren *s -t*. U drugim morfološkim osobitostima nalazimo samo djelomično poklapanje.

Prijedložne konstrukcije tipa *bojiš se od zime* ili *stvari o kojima se bavi* umjesto besprijedložnih te A = G za neživo, npr. *ako ti uzajmi suda*, sintaktičke su osobitosti Relkovićeve “šokačke riči”, tj. stanja u slavonskim štokavskim organskim idiomima. Usporedba s jezikom slavonskih pravnih spomenika iz istoga vremena pokazuje da su sve dijalektalne sintaktičke osobitosti i ondje potvrđene, dakako u pojedinačnim izvorima.

Uporaba hungarizama, turcizama i germanizama, koji nisu ušli u leksik hrvatskoga standardnog jezika, leksičke su osobitosti Relkovićeve *Kućnika* i istraženih slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća. U njima je slavonski dijalekt temelj jezičnoga oblikovanja.

VI.

ZAKLJUČAK

Jezikoslovna raščlamba slavonskih pravnih tekstova 18. stoljeća u usporedbi s rezultatima jezikoslovne raščlambe Relkovićeve *Kućnika* (Damjanović 2004: 119–126) pokazuje visok stupanj podudarnosti u segmentu “šokačke riči”, tj. osobitosti slavonskih štokavskih organskih idioma. Ta je podudarnost razvidna na svim jezičnim razinama. U djelima koja se uspoređuju slavonski je dijalekt temelj jezičnoga oblikovanja. “On je, međutim, otvoren i za ono drugo iz zajedničke hrvatske jezične riznice pa njegova privrženost ‘šokačkoj riči’ nije prepreka sudjelovanju u procesu oblikovanja zajedničkoga književnojezičnoga idioma.” (Damjanović 2004: 126)

LITERATURA

- Bösendorfer, J. (1931) Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine. "Rad JAZU", 240: 226–256.
- Bösendorfer, J. (1950) *Agrarni odnosi u Slavoniji*. Izdavački zavod JAZU. Zagreb.
- Damjanović, S. (2004) Šokačka rič u *Kuchniku* J. S. Relkovića. "Šokačka rič", 2, 119–126. Ur. Anica Bilić. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije.
- Damjanović, S. (2006) *Slavonske teme*. Pergamena. Zagreb.
- Grujić, R. (1913) *Građa za kulturnu istoriju Slavonije*, *Starine JAZU*, 34: 173–304.
- Kosanović, N. (1973–1975) Osječki cehovi i cehovski spomenički predmeti, "Osječki zbornik", 14–15: 243–275.
- Mažuran, I. (1965) *Najstariji zapisnik općine Osijek – Tvrđa od 1705. do 1746. godine, Uvod u historiju Osijeka XVIII stoljeća*. Osijek: Historijski arhiv u Osijeku.
- Radić, M. (Gl. ur.) (1997) *Blago Muzeja Slavonije*, Osijek: Muzej Slavonije Osijek.
- Sekereš, S. (1979) Jezik najstarijih osječkih gradskih protokola. Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske, 22: 143–169.
- Sekereš, S. (1981) *Jezik osječkih cehovskih isprava*. Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske, 24: 141–171.
- Sršan, S. (1991) Najstariji hrvatski zapisnik Osijeka – općine Gornji grad 1771–1773. g. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 1: 51–96.
- Sršan, S. (1993) Najstariji hrvatski zapisnik općine Osijek – Gornji grad 1771–1773. g. (nastavak iz 1. broja). *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 2: 109–146.
- Znika, M. (1973) O standardnosti jezika u Urbaru za Slavoniju iz 1738. godine, "Filologija", 7: 239–245.

SUMMARY

ON LINGUISTIC RESEARCH OF THE 18th CENTURY
SLAVONIAN LEGAL TEXTS

Boris Kuzmić

The paper attempts to provide a survey of linguistic research of the 18th century Slavonian legal texts. Phonological, morphological, syntactic and lexical features of these texts are compared with the results of Damjanović's linguistic analysis of Relković's *Kučnik*. The comparison shows a high percentage of agreement in the segment of "šokačka rič", that is regarding characteristic features of Slavonian Štokavian organic idioms, on all linguistic levels.

Key words: Slavonia, legal texts, 18th century

Primljeno 28. veljače 2012.